

**Themarapportage Opioïden
Monitor Voorschrijven Huisartsen
2019 - 2020**

Colofon

Auteurs

Anke Lambooi, apotheker Instituut Verantwoord Medicijngebruik
dr. Joost de Metz

Met medewerking van

Fabiënne Griens, Stichting Farmaceutische Kengetallen

januari 2022

Wij hebben de grootst mogelijke zorg besteed aan deze uitgave. Aan de inhoud hiervan kunnen echter geen rechten worden ontleend. Het Instituut Verantwoord Medicijngebruik is niet aansprakelijk voor directe of indirecte schade die het gevolg is van het gebruik van de informatie die door middel van deze uitgave is verkregen. Niets uit deze uitgave mag worden gebruikt zonder vooraf verkregen toestemming.

Instituut Verantwoord Medicijngebruik
Postbus 3089, 3502 GB Utrecht
Churchilllaan 11, 3527 GV Utrecht
tel 0888 800 400
info@ivm.nl
www.ivm.nl

Inhoud

Samenvatting	4
Inleiding	5
1. Aantal gebruikers opioïden	6
2. Therapiekeuze	11
3. Gebruiksduur	15
4. Discussie	17
5. Conclusie en aanbevelingen	18
6. Methodologie	19

Samenvatting

Voor u ligt de eerste themarapportage van de Monitor Voorschrijven Huisartsen (MVH). Deze themarapportage beschrijft landelijke en regionale trends bij het voorschrijven van opioïden, met het accent op de huisartsenpraktijk.

Aantal gebruikers

Het aantal gebruikers van sterkwerkende opioïden in het vierde kwartaal van 2019 is vergelijkbaar met het aantal gebruikers in het vierde kwartaal van 2020, zeker wanneer gecorrigeerd wordt voor het afgenomen gebruik van receptgeneesmiddelen in 2020. Andere bronnen laten een daling zien van het aantal gebruikers op jaarbasis in 2020 ten opzichte van 2019. Het gebruik van het zwakwerkende tramadol is in alle bronnen gedaald in het vierde kwartaal van 2020 vergeleken met het aantal gebruikers in het vierde kwartaal van 2019.

Therapiekeuze

Nederlandse richtlijnen adviseren te kiezen voor langwerkende opioïden bij het starten van de behandeling met deze pijnstillers. Huisartsen volgen deze aanbeveling in ongeveer 70 procent van de gevallen (69,7 procent in 2019 en 70,6 procent in 2020).

Bij het gebruik van snelwerkende fentanylpreparaten zoals neussprays en sublinguale tabletten zou de patiënt ook een langwerkend opioïd moeten gebruiken voor een goede pijnbehandeling en om de kans op overgebruik te verkleinen. Bij 85 procent van de gebruikers van snelwerkende fentanylpreparaten leverde de apotheek ook een langwerkend middel af. Bij 15 procent, een kleine 2.000 patiënten, was dit niet het geval. Dit percentage verschilde nauwelijks tussen 2019 en 2020.

Duur van gebruik

Voor langdurig gebruik van opioïden is maar een beperkte plaats in richtlijnen, en alleen onder de voorwaarde van een regelmatige evaluatie van werking en bijwerkingen. Van alle gebruikers van sterkwerkende opioïden in 2019 kreeg 64,3 procent de opioïden voor minder dan 91 dagen voorgeschreven. In 2020 lag dit percentage op 64,0 procent.

Samengevat

Bij de meeste indicatoren is er ruimte voor het verbeteren van het voorschrijven. Met de MVH hebben apothekers en via hen de huisartsen inzicht in welke patiënten voor een evaluatie van het opioïdgebruik in aanmerking komen. Ook roepen we regionale overlegstructuren op de verbeterpunten in de regio te bespreken.

Inleiding

Voor u ligt de eerste themarapportage van de Monitor Voorschrijven Huisartsen (MVH). Deze themarapportage bouwt voort op een lange traditie van praktische spiegelinformatie voor huisartsen en apothekers, waaraan het Instituut Verantwoord Medicijngebruik (IVM) de laatste 15 jaar heeft bijgedragen. De themarapportage maakt onderdeel uit van een pilotproject waarin het IVM en de Stichting Farmaceutische Kengetallen (SFK) samen het voorschrijfgedrag van huisartsen analyseren, beschrijven en terugkoppelen. De pilot wordt gefinancierd door het ministerie van VWS.

Het doel van de Monitor is tweeledig. Ten eerste beschrijven de themarapportages landelijke en regionale trends in het voorschrijfgedrag. De beschrijving van de trends is bedoeld voor het evalueren of inzetten van nationaal of regionaal beleid. Ten tweede kunnen apothekers die deelnemen aan de SFK, aan huisartsen spiegelinformatie geven over hun voorschrijfgedrag, waarbij vergelijking met landelijke en met historische cijfers mogelijk is. Uiteindelijk leidt dit tot bewustwording en aanpassing van het voorschrijfgedrag. Met patiëntenlijsten kunnen apothekers patiënten die mogelijk suboptimaal behandeld worden eenvoudig opsporen. De meeste indicatoren zijn gebaseerd op voorschriften van zowel huisartsen als van medisch specialisten. De uitzondering hierbij is de therapiekeuze bij nieuwe gebruikers: hierbij tellen alleen patiënten mee bij wie de huisarts de behandeling heeft gestart.

De indicatoren zijn gebaseerd op Nederlandse behandelrichtlijnen. De indicatoren zijn opgesteld in samenspraak met vertegenwoordigers van wetenschappelijke verenigingen en deskundigen van universiteiten. Alle indicatoren worden berekend met verstrekkinggegevens die apotheken aanleveren bij SFK. Deze gegevens bieden een goede afspiegeling van het voorschrijven van geneesmiddelen.

Anders dan eerdere landelijke rapporten over voorschrijfindicatoren richt deze rapportage zich op één van de vier thema's binnen de MVH, in plaats van een brede indruk te geven van het voorschrijfgedrag van huisartsen. De voorliggende themarapportage gaat over opioïden.

Tussen 2003 en 2017 is het gebruik van opioïden sterk toegenomen. In de laatste jaren is er meer aandacht gekomen voor de negatieve effecten van het langdurig en veelvuldig gebruik van opioïden. Onder meer via de Taakgroep Gepast gebruik van opioïden (ingesteld door het Ministerie van VWS) werken zorgprofessionals aan een verantwoord gebruik van opioïden.

De indicatoren in deze themarapportage brengen verschillende aspecten van verantwoord opioïdegebruik in kaart. Het betreft het aantal gebruikers van sterk- en zwakwerkende opioïden, de therapiekeuze en de gebruiksduur.

1. Aantal gebruikers opioïden

Opioïden zijn pijnstillers die met name bij ernstige pijn moeten worden ingezet, zoals na een operatie of bij patiënten met kanker. Er zijn zorgen over het te laagdrempelig voorschrijven van opioïden. Dit hoofdstuk beschrijft het gebruik van sterk- en zwakwerkende opioïden in Nederland. Ook de regionale verschillen zijn beschreven.

Het is niet mogelijk om algemeen geldende streefwaarden voor het aantal gebruikers aan te geven. Er kunnen goede redenen zijn waarom in een regio meer of juist minder opioïden worden gebruikt, waaronder leeftijdsopbouw en de prevalentie van oncologische aandoeningen. Juist bij patiënten met kanker nemen opioïden een belangrijke plaats in bij de behandeling van pijn. Het is niet haalbaar om voor al deze factoren te corrigeren. De cijfers in dit hoofdstuk zijn dan ook vooral een indicatie van het aantal gebruikers van opioïden.

In de tellingen zijn verstrekkingen van opioïden als injectie niet meegeteld. Opioïden per injectie worden gebruikt bij acute ernstige pijn (bijvoorbeeld koliekpijnen) en in de palliatieve fase bij pijn of benauwdheid.

Sterkwerkende opioïden

In het vierde kwartaal van 2019 registreerde de SFK bij 209.000 volwassenen in Nederland een verstrekking van een sterkwerkend opioïde. In het vierde kwartaal van 2020 lag dit aantal op bijna 212.000. Dit stijgende aantal is vooral te verklaren door een toename in het aantal apotheken met benodigde gegevens voor de analyses door de SFK. Wanneer alleen apotheken met gegevens voor beide jaren meetellen, dan ligt het aantal gebruikers van opioïden in het vierde kwartaal van 2020 iets lager dan in het vierde kwartaal van 2019.

Om dit absolute gebruikersaantal in perspectief te plaatsen is het aantal gebruikers van opioïden vergeleken met het aantal patiënten met één of meer voorschriften van een huisarts (de praktijkpopulatie). Volgens deze methode gebruikt in 2019 2,18 procent en in 2020 2,30 procent van de volwassenen aan wie de huisarts geneesmiddelen voorschreef een opioïd, ongeacht of deze huisarts zelf het opioïd voorschreef. De stijging van de score is vooral te verklaren door een daling in het aantal mensen dat een geneesmiddel door een huisarts voorgeschreven kreeg. Dit aantal lag - onder invloed van COVID-19 - in 2020 4,6 procent lager dan in 2019. Wanneer men hiervoor corrigeert dan is het percentage van de praktijkpopulatie met een recept voor een sterkwerkend opioïd vergelijkbaar in het vierde kwartaal van 2019 en het vierde kwartaal van 2020.

Tabel 1.1 laat voor het vierde kwartaal van 2019 en van 2020 zien welk deel van de praktijkpopulatie sterkwerkende opioïden heeft gebruikt.

Tabel 1.1. Landelijke scores op de indicator volume sterkwerkende opioïden* in 2019 en 2020

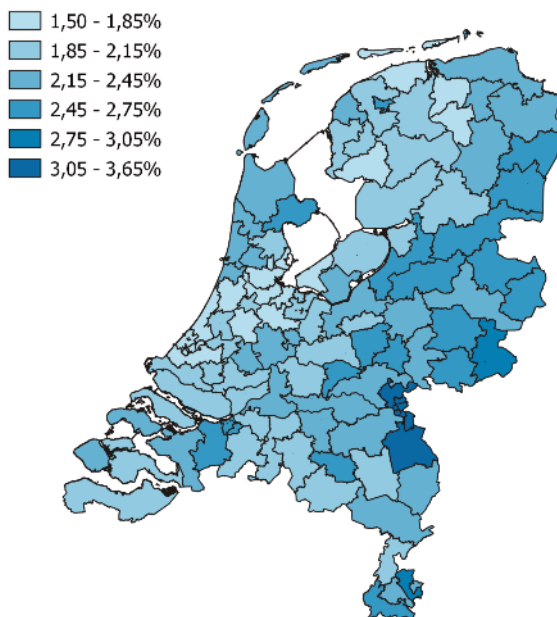
	Vierde kwartaal 2019	Vierde kwartaal 2020
Gemiddelde	2,18%	2,31%
Regionale spreiding**	1,55 - 3,62%	1,68 - 3,46%

* De definities van de indicatoren staan in het hoofdstuk Methodologie

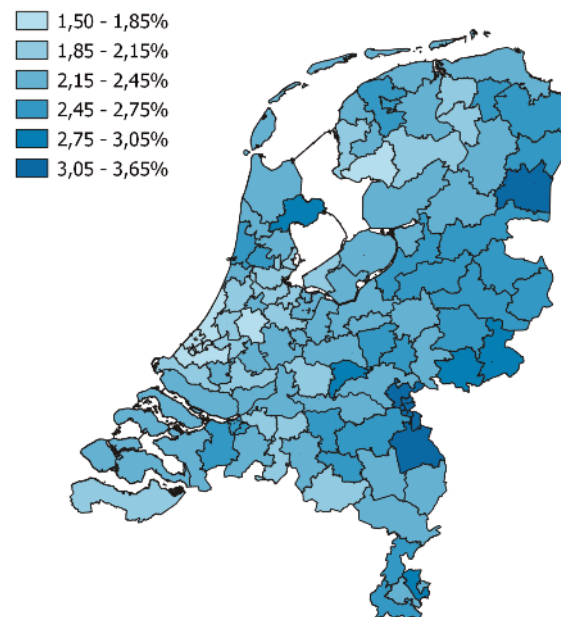
** Weergegeven zijn de laagste en hoogste score per tweecijferig postcodegebied

Tussen regio's verschilt het percentage van de praktijkpopulatie dat sterkwerkende opioïden gebruikt. In de regio's met het hoogste gebruik ligt het gebruik bijna twee keer zo hoog als in de regio's met het laagste gebruik. Nijmegen en Noord-Limburg scoren het hoogst in gebruik van sterkwerkende opioïden, met scores tussen 2,95 en 3,62 procent. In de regio Haaglanden zijn er relatief weinig gebruikers van sterkwerkende opioïden, met scores tussen 1,55 en 1,81 procent. In 2020 is het verschil tussen de regio's met veel en met weinig gebruik iets kleiner geworden. Figuur 1.1 en 1.2 laten zien in welke postcodegebieden veel of weinig sterkwerkende opioïden worden gebruikt.

Figuur 1.1. Aantal gebruikers van sterkwerkende opioïden ten opzichte van praktijkpopulatie in 2019

Figuur 1.2. Aantal gebruikers van sterkwerkende opioïden ten opzichte van praktijkpopulatie in 2020

In een tweede analyse is het aantal gebruikers van sterkwerkende opioïden vergeleken met het aantal inwoners van een postcodegebied. Hierin gebruikte 1,55 procent van de inwoners van Nederland van 20 jaar of ouder een sterkwerkend opioïd in het vierde kwartaal van 2019, met een regionale spreiding van 0,90 tot 2,34 procent. In 2020 lag het aantal gebruikers op 1,56 procent met een regionale spreiding tussen 0,87 en 2,30 procent. Deze cijfers zijn meer in overeenstemming met andere bronnen, die in het vierde kwartaal van 2019 en van 2020 een vergelijkbaar gebruik van opioïden laten zien.

Zwakwerkende opioïden

In het vierde kwartaal van 2019 registreerde de SFK bij 381.000 volwassenen in Nederland een verstrekking van een zwakwerkend opioïde. In het vierde kwartaal van 2020 lag dit aantal op 295.000. Het aantal gebruikers van zwakwerkende opioïden is hiermee met 22,4 procent gedaald, ondanks dat de SFK over 2020 kon beschikken over meer apotheekgegevens. Wanneer alleen apotheken met gegevens voor beide jaren meetellen, dan ligt het aantal gebruikers van opioïden in 2020 23,4 procent lager dan in 2019.

Om dit absolute gebruikersaantal in perspectief te plaatsen is het aantal gebruikers van opioïden vergeleken met het aantal patiënten met één of meer voorschriften van een huisarts (de praktijkpopulatie). Volgens deze methode gebruikte in 2019 3,96 procent en in 2020 3,22 procent van de volwassenen aan wie de huisarts geneesmiddelen voorschreef een zwakwerkend opioïd, ongeacht of deze huisarts zelf het opioïd voorschreef. De daling van de score is minder groot dan op basis van de daling van het aantal gebruikers verwacht wordt. Dit is vooral te verklaren door een daling in het aantal mensen dat een geneesmiddel door een huisarts voorgeschreven kreeg. Dit aantal lag - onder invloed van COVID-19 - in 2020 4,6 procent lager dan in 2019.

Tabel 1.2 laat voor het vierde kwartaal van 2019 en van 2020 zien welk deel van de praktijkpopulatie zwakwerkende opioïden heeft gebruikt.

Tabel 1.2. Landelijke scores op de indicator aantal gebruikers per praktijkpopulatie zwakwerkende opioïden* in 2019 en 2020

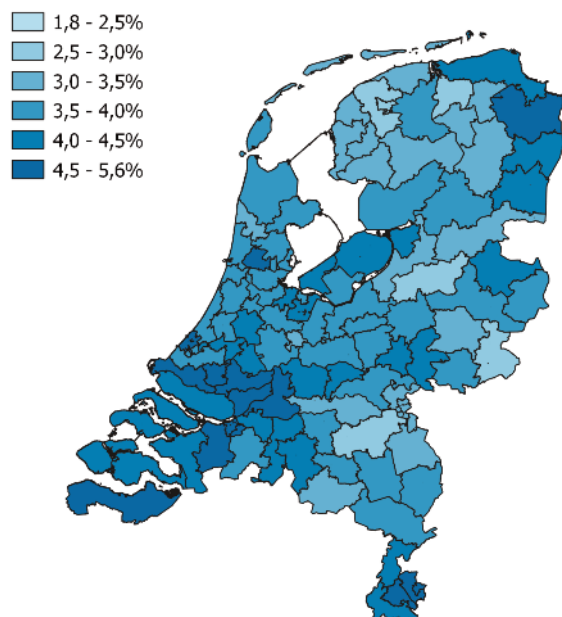
	Vierde kwartaal 2019	Vierde kwartaal 2020
Gemiddelde	3,96%	3,22%
Regionale spreiding**	2,71 - 5,53%	1,83 - 4,58%

* De definities van de indicatoren staan in het hoofdstuk Methodologie

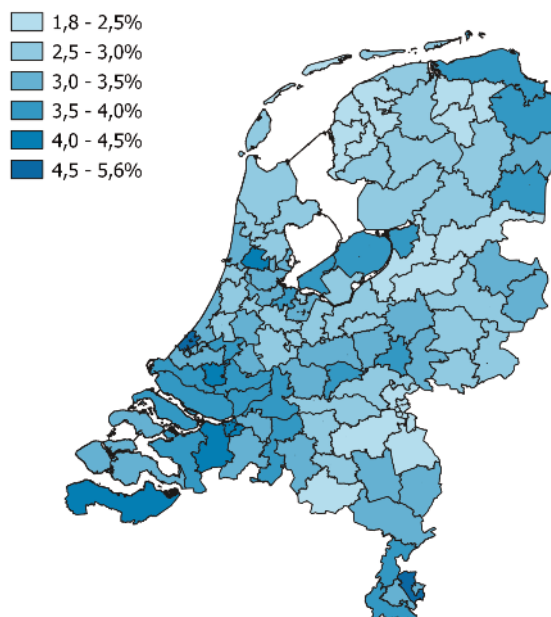
** Weergegeven zijn de laagste en hoogste score per tweecijferig postcodegebied

Tussen regio's bestaan verschillen ten aanzien van het aantal gebruikers van zwakwerkende opioïden ten opzichte van praktijkpopulatie. In de regio's met het hoogste gebruik ligt het gebruik bijna twee keer zo hoog als in de regio's met het laagste gebruik. Zeeland, regio Rotterdam en Groningen scoren het hoogst in gebruik van zwakwerkende opioïden. Figuur 1.3 en 1.4 laten zien in welke postcodegebieden veel of weinig zwakwerkende opioïden worden gebruikt.

Figuur 1.3. Aantal gebruikers van zwakwerkende opioïden ten opzichte van praktijkpopulatie in 2019

Figuur 1.4. Aantal gebruikers van zwakwerkende opioïden ten opzichte van praktijkpopulatie in 2020

In een tweede analyse is het aantal gebruikers van zwakwerkende opioïden vergeleken met het aantal inwoners van een postcode-gebied. Hierin gebruikte 2,83 procent van de inwoners van Nederland van 20 jaar of ouder een zwakwerkend opioïd in het vierde kwartaal van 2019, met een regionale spreiding van 1,62 tot 4,62 procent. In 2020 lag het aantal gebruikers op 2,17 procent met een regionale spreiding tussen 1,19 en 3,61 procent.

Beschouwing

In 2020 is het gebruik van zwakwerkende opioïden afgenomen, zowel in absolute zin als in relatieve zin. Bij de sterkwerkende opioïden is er sprake van een redelijk stabiel gebruik in absolute zin. Het aantal gebruikers van sterkwerkende opioïden ten opzichte van het aantal mensen met een recept van de huisarts ligt in 2020 hoger dan in 2019. Dit komt vooral door het afnemen van het aantal mensen met een recept van de huisarts. Dit lag in 2020 4,6 procent lager dan in 2019. Een belangrijke beperking van de vergelijking is dat het vierde kwartaal van 2019 is vergeleken met het vierde kwartaal van 2020. Door COVID-19 is veel veranderd. Het totale gebruik van geneesmiddelen lag in 2020 lager dan 2019, waardoor de score op de indicator stijgt, ondanks een gelijkblijvend of dalend aantal gebruikers.

De GIPdatabank laat een daling zien in het aantal gebruikers van de meeste sterkwerkende opioïden in 2020 ten opzichte van 2019. Zo daalde het aantal gebruikers van oxycodon met 8,3 procent, van fentanyl met 0,4 procent en van buprenorfine met 5,1 procent. Het aantal gebruikers van morfine nam toe met 5,6 procent.

Het gebruik van het zwakwerkend opioïd tramadol daalde met 4,3 procent. Gebruikmakend van gegevens van de GIPdatabank kreeg in heel 2019 3,79 procent van de Nederlanders minimaal één voorschrift voor een sterkwerkend opioïd. In 2020 was dit gedaald tot 3,63 procent. Voor de zwakwerkende opioïden liggen deze percentages iets lager met 3,31 en 3,19 procent.

Het verschil tussen beide bronnen is te verklaren door de verschillen in gegevens. De SFK beschikt over de gegevens van vrijwel alle openbare apotheken in Nederland. Recepten afgeleverd door apotheekhoudende huisartsen ontbreken grotendeels. In de gegevens van de GIPdatabank zijn de gegevens van alle verstrekkingen van opioïden buiten het ziekenhuis opgenomen. Ook bestrijken de gegevens van de GIPdatabank het hele jaar, in plaats van alleen het laatste kwartaal. Hierdoor ligt het aantal gebruikers hoger.

In het hoofdstuk zijn twee methoden gebruikt om het aantal patiënten te schatten: het aantal mensen met een recept van de huisarts (op basis van SFK-cijfers) en het aantal inwoners in een regio (op basis van gegevens van het CBS). Beide methoden kennen voor- en nadelen. Zo bieden de SFK-data het voordeel dat ook op een lager niveau namelijk van de individuele huisarts of apotheek de praktijkpopulatie kan worden geschat. Dit maakt individueel benchmarken mogelijk. Nadeel is dat de waarde een overschatting geeft van het werkelijk gebruik van sterkwerkende opioïden en gevoelig is voor veranderingen in geneesmiddelconsumptie. Het nadeel van het gebruik van CBS-cijfers is dat het geschatte percentage gebruikers niet goed berekend kan worden wanneer er veel verstrekkingen buiten de apotheken aangesloten bij SFK plaatsvinden. Dit speelt vooral in regio's met relatief veel apotheekhoudende huisartsen.

2. Therapiekeuze

Dit hoofdstuk beschrijft de therapiekeuze bij sterkwerkende opioïden op twee manieren. Ten eerste het aantal nieuwe gebruikers van sterkwerkende opioïden dat een langwerkend middel krijgt voorgeschreven. Ten tweede het aantal gebruikers van snelwerkende fentanylpreparaten dat tevens langwerkende opioïden gebruikt.

Nieuwe gebruikers van langwerkende middelen

Wanneer een sterkwerkend opioïd nodig is, dan gaat de voorkeur van de Nederlandse richtlijnen uit naar langwerkende middelen, zoals tabletten met vertraagde afgifte of pleisters. Kortwerkende middelen worden met name geadviseerd bij acute toename van pijn. De indicator "Therapiekeuze sterkwerkende opioïden – nieuwe gebruikers" brengt in beeld hoeveel nieuwe gebruikers van sterkwerkende opioïden bij het eerste recept (ook) een langwerkend opioïd kregen voorgeschreven. Nieuwe gebruikers van opioïden als injectie zijn uitgesloten van de indicator. Zij gebruiken het opioïd meestal in een palliatieve setting en/of (eenmalig) onder medisch toezicht bij acute zeer ernstige pijn.

Nieuwe gebruikers van sterkwerkende opioïden zijn gedefinieerd als het aantal personen dat geen sterkwerkend opioïd gebruikte in het jaar voor het eerste recept van het sterkwerkend opioïd. In 2019 waren er 129.000 nieuwe gebruikers van sterkwerkende opioïden met een eerste recept van de huisarts. In 2020 waren dit er 137.000. Het toenemend aantal nieuwe gebruikers van opioïden is deels te verklaren omdat er meer apotheken met de benodigde gegevens waren in 2020 dan in 2019. Een andere factor die mogelijk bijgedragen heeft is COVID-19. Mogelijk zijn patiënten met ernstige pijn vaker door de huisarts behandeld.

In 2019 schreef de huisarts bij 69,7 procent van de nieuwe gebruikers van opioïden bij het eerste recept (ook) een langwerkend middel voor. In 2020 kreeg 70,6 procent van de nieuwe gebruikers een langwerkend middel bij het eerste recept voor sterkwerkende opioïden. Huisartsen hielden zich in 2020 dus iets beter aan deze aanbeveling uit de richtlijnen dan in 2019. Tabel 2.1 laat voor 2019 en van 2020 zien welk deel van de nieuwe gebruikers van sterkwerkende opioïden begon met een langwerkend middel.

Tabel 2.1. Landelijke scores op de indicator Therapiekeuze sterkwerkende opioïden – nieuwe gebruikers* in 2019 en 2020

	2019	2020
Gemiddelde	69,7%	70,6%
Regionale spreiding**	59,9 - 78,6%	60,3 - 80,1%

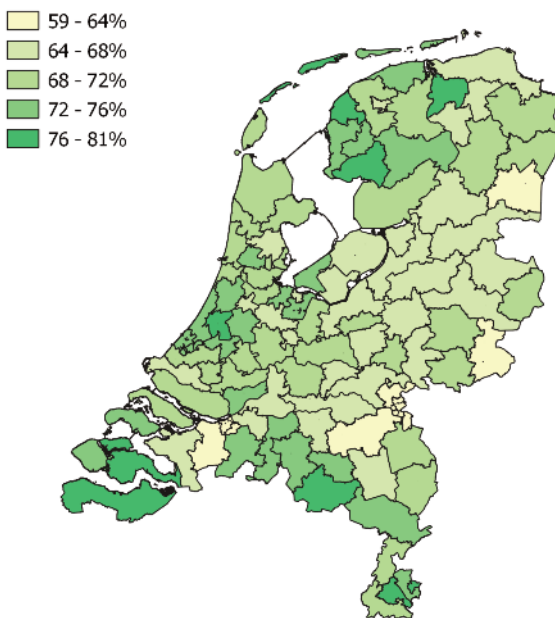
* De definities van de indicatoren staan in het hoofdstuk Methodologie

** Weergegeven zijn de laagste en hoogste score per tweecijferig postcodegebied

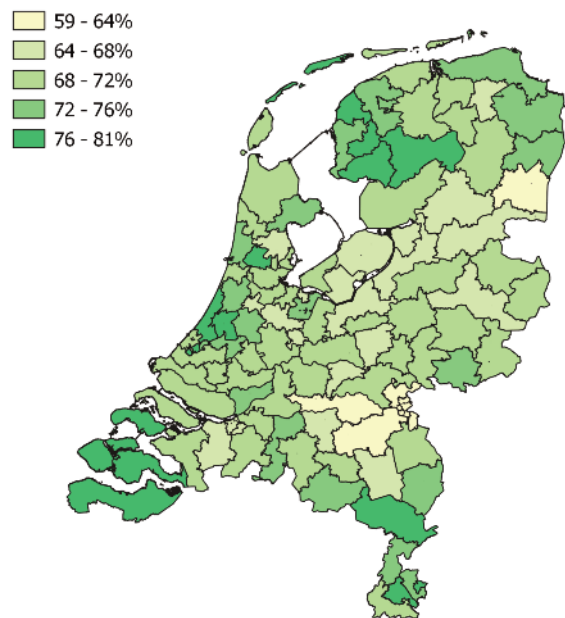
Tussen regio's bestaan verschillen ten aanzien van de therapiekeuze bij nieuwe gebruikers. In de regio's met de laagste scores start rond de 60 procent van de nieuwe gebruikers met een langwerkend middel. In de regio's met de hoogste scores start 78 procent of meer van de nieuwe gebruikers met een langwerkend middel, zoals de richtlijnen aanbevelen.

In enkele regio's zijn er aanzienlijke veranderingen in de scores. De score in de regio Winterswijk steeg van 59,9 procent in 2019 naar 68,1 procent in 2020 en ook in de regio's Zierikzee, Sneek en Leeuwarden stegen de scores stegen met vijf procentpunt of meer. Figuur 2.1 en 2.2 laten zien in welke postcodegebieden veel of weinig nieuwe gebruikers startten met langwerkende opioïden.

Figuur 2.1. Therapiekeuze sterkwerkende opioïden – nieuwe gebruikers gestart in 2019

Figuur 2.2. Therapiekeuze sterkwerkende opioïden – nieuwe gebruikers gestart in 2020

Geen monotherapie kort- of snelwerkende sterk werkende opioïden

Volgens de registratieteksten mogen snelwerkende fentanylpreparaten, zoals neussprays of sublinguale tabletten alleen gebruikt worden als toevoeging aan een behandeling met langwerkende middelen. De indicator "Geen monotherapie kort- of snelwerkende opioïden" brengt in beeld hoeveel gebruikers van snelwerkende fentanylpreparaten ook een langwerkend opioïd gebruiken.

In 2019 waren er 11.000 gebruikers van snelwerkende fentanylpreparaten. Van hen gebruikte 85,1 procent een langwerkend middel naast het fentanylpreparaat. In 2020 waren er 13.000 gebruikers van snelwerkend fentanylpreparaten, van wie 85,0 procent een langwerkend middel gebruikte.

De meeste gebruikers van snelwerkende fentanylpreparaten worden dus conform de aanbevelingen behandeld. In veel apotheken is het aantal gebruikers van snelwerkende fentanylpreparaten gering, met gemiddeld 6 gebruikers in 2019 en 7 in 2020.

Tabel 2.2 laat voor 2019 en van 2020 zien welk deel van gebruikers van snelwerkende fentanylpreparaten ook een langwerkend middel gebruikt.

Tabel 2.2. Landelijke scores op de indicator Geen monotherapie kort- of snelwerkende opioïden* in 2019 en 2020

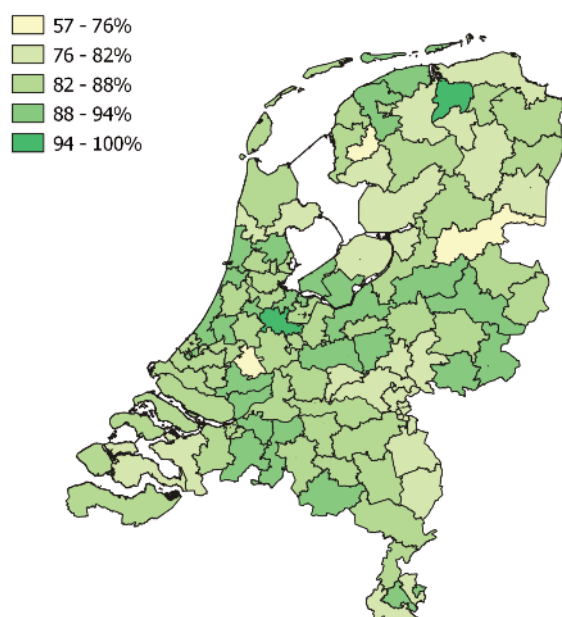
	2019	2020
Gemiddelde	85,1%	85,0%
Regionale spreiding**	70,9 - 100,0%	57,9 - 100,0%

* De definities van de indicatoren treft u aan in hoofdstuk Methodologie

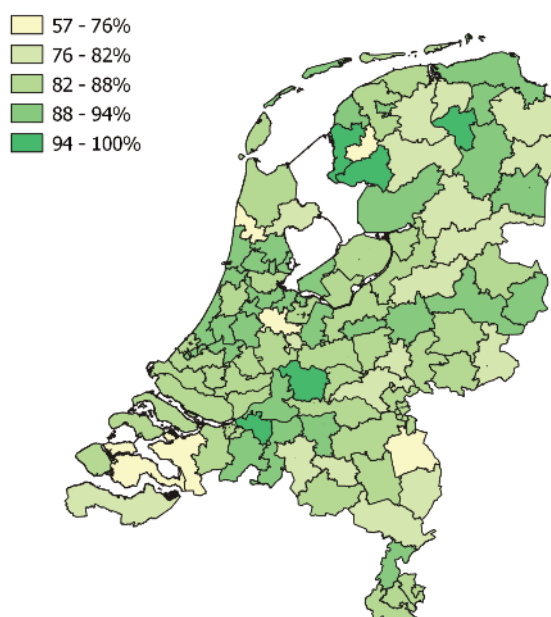
** Weergegeven zijn de laagste en hoogste score per tweecijferig postcodegebied

De regionale verschillen ten aanzien van het gebruik van langwerkende opioïden naast snelwerkende fentanylpreparaten zijn weergegeven in figuur 2.3 en 2.4. In sommige regio's (groen in figuur 2.3 en 2.4) gebruiken vrijwel alle gebruikers van snelwerkende fentanylpreparaten ook een langwerkend middel. Deze regio's zijn vooral in het noorden van het land te vinden. In de regio's met de laagste scores (gele gebieden) gebruikt minder dan 75 procent van de gebruikers van snelwerkende fentanylpreparaten een langwerkend middel. Omdat het om relatief kleine groepen van gebruikers gaat, kunnen de scores per regio jaar op jaar aanzienlijk verschillen.

Figuur 2.3. Gebruik van langwerkende middelen naast snelwerkende fentanylpreparaten 2019

Figuur 2.4. Gebruik van langwerkende middelen naast snelwerkende fentanylpreparaten 2020

Beschouwing

Huisartsen volgen de richtlijnen rond het voorschrijven van langwerkende opioïden bij nieuwe gebruikers over het algemeen goed op. Rond 70 procent van de nieuwe gebruikers van sterkwerkende opioïden start met een langwerkend middel, wanneer de huisarts de eerste voorschrijver is. In hoeverre dit ook geldt wanneer een medisch specialist het eerste recept uitschrijft, valt buiten het bestek van de Monitor. Er is een marginale stijging van de score in 2020 ten opzichte van 2019.

De meeste gebruikers van snelwerkende fentanylpreparaten gebruiken ook een langwerkend opioïd, zoals aangeraden in richtlijnen en in de bijsluiters van de producten. Deze indicator includeert alle recepten voor opioïden, ongeacht de voorschrijver. De indicator geeft dus een goed beeld van alle gebruikers van snelwerkende fentanylpreparaten. In de indicator is een minimale gebruiksduur (afgeleid uit het aantal stuks) van drie dagen aangehouden.

Hoewel de meeste gebruikers van snelwerkende fentanylpreparaten dus conform de richtlijnen worden behandeld, waren er in 2020 toch bijna 2.000 patiënten bij wie geen verstrekking van een langwerkend opioïde bij het snelwerkend fentanylpreparaat is geregistreerd. Dit aantal is vergelijkbaar met de situatie in 2019. Wij roepen (huis-)artsen en apothekers op alert te zijn op deze patiënten. Zij lopen mogelijk een verhoogd risico op problematisch gebruik. Het (opnieuw) instellen van de pijnbehandeling is aangewezen. Met de Monitor Voorschrijven Huisartsen kunnen apothekers deze patiënten eenvoudig opsporen.

3. Gebruiksduur

Dit hoofdstuk beschrijft of er sprake is van lang of kortdurend gebruik van sterkwerkende opioïden.

Geen chronisch gebruik

Wanneer een sterkwerkend opioïd nodig is, dan wordt dit middel bij voorkeur zo kort mogelijk gebruikt. Voor langdurig gebruik van opioïden is maar een beperkte plaats in richtlijnen, en alleen onder de voorwaarde van een regelmatige evaluatie van werking en bijwerkingen. De indicator "Geen chronisch gebruik sterkwerkende opioïden" brengt in beeld hoeveel gebruikers van sterkwerkende opioïden maximaal drie maanden opioïden kregen voorgeschreven. De gebruiksduur van de opioïden is afgeleid uit het aantal afgeleverde stuks en de voorgeschreven dosering. Hieruit kan - zeker voor opioïden met een vaste dosering - goed worden afgeleid of de patiënt de opioïden korter of langer dan drie maanden gebruikt.

In 2019 waren er in totaal 288.000 unieke gebruikers van sterkwerkende opioïden. Bij 185.000 (64,3 procent) was de gebruiksduur korter dan drie maanden. In 2020 waren er 286.000 gebruikers van sterkwerkende opioïden. Bij 183.000 (64,0 procent) was de gebruiksduur korter dan 3 maanden. In 2020 is met name het aantal patiënten dat kortdurend sterkwerkende opioïden gebruikt gedaald, terwijl het aantal chronische gebruikers van sterkwerkende opioïden constant bleef. Tabel 3.1 laat voor 2019 en van 2020 zien welk deel van de gebruikers van sterkwerkende opioïden minder dan 3 maanden een sterkwerkend opioïd heeft gebruikt. Opioïden die als injectie zijn gegeven zijn uitgesloten van de indicator.

Tabel 3.1. Landelijke scores op de indicator Geen chronisch gebruik sterkwerkende opioïden* in 2019 en 2020

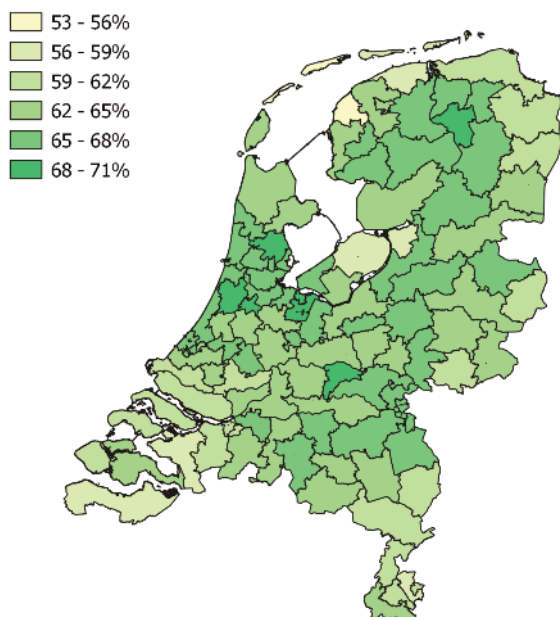
	2019	2020
Gemiddelde	64,3%	64,0%
Regionale spreiding**	55,7% - 70,7%	54,5% - 69,2%

* De definities van de indicatoren staan in hoofdstuk Methodologie

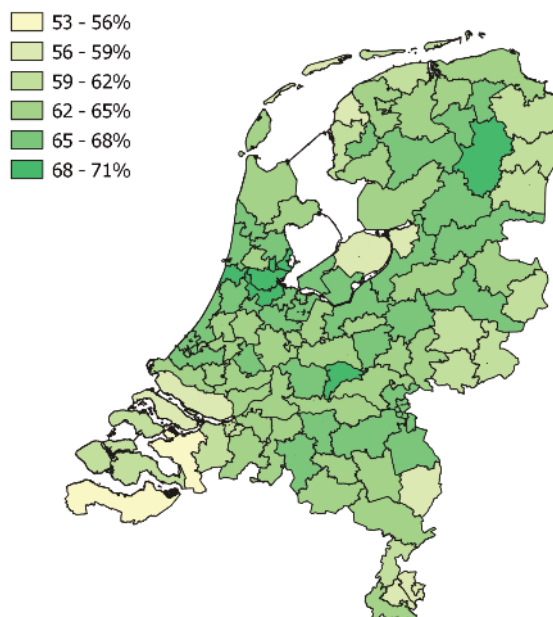
** Weergegeven zijn de laagste en hoogste score per tweecijferig postcodegebied

Tussen regio's bestaan verschillen ten aanzien van de gebruiksduur. Dit is weergegeven in Figuur 3.1 en 3.2. In de regio's met de laagste scores krijgt 55 procent van de gebruikers van sterkwerkende opioïden dit middel korter dan drie maanden voorgeschreven. Met andere woorden, in deze regio's gebruikt bijna 45 procent langer dan drie maanden een sterkwerkend opioïd. Dit zijn de gele gebieden in de figuren. In de provincies Zeeland, Groningen en Limburg is er vaker sprake van langer durend gebruik van sterkwerkende opioïden dan in de Randstad. In de regio's met relatief veel kortdurend gebruik (de groene gebieden) krijgt rond de 70 procent korter dan drie maanden opioïden voorgeschreven. Er zijn weinig verschuivingen in het aandeel patiënten dat langer dan drie maanden chronisch opioïden gebruikt.

Figuur 3.1. Gebruikers van sterkwerkende opioïden korter dan 3 maanden in 2019

Figuur 3.2. Gebruikers van sterkwerkende opioïden korter dan 3 maanden in 2020

Beschouwing

Van de unieke gebruikers van sterkwerkende opioïden per jaar krijgt iets meer dan een derde van de patiënten sterkwerkende opioïden langer dan drie maanden voorgeschreven. Dit komt neer op ongeveer 102.000 patiënten. Bij hen is een zorgvuldige afweging van de voor- en nadelen van het blijven gebruiken van opioïden gewenst.

4. Discussie

Bij de indicatoren zijn enkele methodologische voorbehouden te maken. Zo zijn de uitkomsten gebaseerd op de verstrekkingen door bij SFK aangesloten apotheken. Over het algemeen zijn deze een goede maat voor wat de huisarts heeft voorgeschreven. Niet alle verstrekte geneesmiddelen zullen daadwerkelijk door de patiënt zijn gebruikt. Het voorschrijfgedrag van apotheekhoudende huisartsen blijft grotendeels buiten beeld. In regio's waar veel apotheekhoudende huisartsen actief zijn, moeten de uitkomsten met enige voorzichtigheid worden bekeken.

In de meeste indicatoren zijn voorschriften van huisartsen en medisch specialisten meegenomen in het vaststellen van gebruikersaantallen, duur van gebruik of gecombineerd gebruik van middelen. De uitkomsten geven hiermee een beeld van de behandeling met opioïden per patiënt. Dit wil niet zeggen dat de huisarts (alleen) verantwoordelijk is voor het voorschrijven van alle opioïden. Alleen de indicator over therapiekeuze bij nieuwe gebruikers beschrijft alleen het beleid van de huisartsen en niet van medisch specialisten.

5. Conclusie en aanbevelingen

De themarapportage heeft een vijftal aspecten van het voorschrijven van opioïden in de huisartsenpraktijk beschreven. Met deze informatie kunnen apothekers en huisartsen het gepast gebruik van opioïden bevorderen. De regionale variatie geeft aanwijzingen waar regionale samenwerkingsverbanden zoals zorggroepen actie kunnen ondernemen. Omdat veel indicatoren kijken naar het opioïdgebruik van de patiënt, zonder onderscheid naar type voorschrijver, is een compleet beeld van de kwaliteit van voorschrijven beschikbaar. Met de lokale cijfers en patiëntenlijsten die de apotheker kan opvragen bij SFK en de ondersteunende materialen van de Taakgroep Gepast gebruik van opioïden zijn de ingrediënten voor meer gepast behandelen met opioïden aanwezig.

Aanbevelingen aan huisartsen en apothekers

- Er waren in 2020 bijna 2.000 patiënten bij wie geen verstrekking van een langwerkend opioïde bij het snelwerkend fentanylpreparaat is geregistreerd. Wij roepen (huis-)artsen en apothekers op alert te zijn op deze patiënten. Zij lopen mogelijk een verhoogd risico op problematisch gebruik.
- In 2020 waren er 102.000 patiënten die voor meer dan drie maanden sterkwerkende opioïden kregen voorgeschreven. Bij hen is een zorgvuldige afweging van de voor- en nadelen van het blijven gebruiken van opioïden gewenst.

Met de Monitor Voorschrijven Huisartsen kunnen apothekers deze patiënten eenvoudig opsporen.

Aanbevelingen voor zorggroepen en ziekenhuizen

Ga aan de hand van de regionale scores na welke verbeterpunten er in de regio spelen en maak afspraken over mogelijkheden voor verbetering.

6. Methodologie

In dit hoofdstuk beschrijven we de methodologie toegepast bij deze themarapportage. Achtereenvolgens wordt ingegaan op de definities van de indicatoren, de gegevensbron en hoe de indicatorscores zijn berekend.

Indicatordefinities

Aantal gebruikers sterkwerkende opioïden

Noemer SFK: Alle patiënten van 18 jaar en ouder met minimaal één verstrekking van een receptplichtig geneesmiddel op voorschrift van de huisarts in de afgelopen 2 jaar

Noemer CBS: Alle inwoners van 20 jaar en ouder

Teller: Alle patiënten van 18 jaar en ouder met minimaal één verstrekking van sterkwerkende opioïden met uitzondering van injecties in de afgelopen 3 maanden

Aantal gebruikers zwakwerkende opioïden

Noemer SFK: Alle patiënten van 18 jaar en ouder met verstrekking van een receptplichtig geneesmiddel op voorschrift van de huisarts in de afgelopen 2 jaar

Noemer CBS: Alle inwoners van 20 jaar en ouder

Teller: Alle patiënten van 18 jaar en ouder met minimaal één verstrekking van zwakwerkende opioïden in de afgelopen 3 maanden

Therapiekeuze bij nieuwe gebruikers

Nieuwe gebruikers hebben tenminste één aflevering in de rapportageperiode zonder dat er in de voorafgaande 12 maanden een aflevering uit de geneesmiddelgroep 'sterkwerkende opioïden' is geweest. De eerste uitgifte wordt bepaald met behulp van alle afleveringen, dus ook de afleveringen van specialisten worden meegenomen om te bepalen of de patiënt een starter is. Tevens is bij de aflevering een eerste uitgifte tarief vastgelegd.

Noemer: aantal nieuwe gebruikers van sterkwerkende opioïden met het eerste recept van de huisarts in het afgelopen jaar

Teller: aantal nieuwe gebruikers van sterkwerkende opioïden met het eerste recept van de huisarts in het afgelopen jaar met een langwerkend opioïd

Geen monotherapie met snelwerkende fentanylpreparaten

Noemer: aantal gebruikers van snelwerkende fentanylpreparaten in het afgelopen jaar

Teller: aantal gebruikers van snelwerkende fentanylpreparaten in het afgelopen jaar dat ook een langwerkend opioïd gebruikt

Geen chronisch gebruik van sterkwerkende opioïden

Noemer: aantal gebruikers van sterkwerkende opioïden exclusief injecties bij wie het laatste voorschrift afkomstig is van de huisarts in het afgelopen jaar

Teller: aantal gebruikers van sterkwerkende opioïden exclusief injecties bij wie het laatste voorschrift afkomstig is van de huisarts met een totale gebruikersduur van maximaal 90 dagen in de het afgelopen jaar.

Gegevens

Deze themarapportage is gebaseerd op de gegevens van alle apotheken die in 2019 en/of 2020 een complete aaneengesloten datahistorie hebben geleverd aan SFK, met een benodigde complete voorlooperperiode van 12 maanden ten behoeve van het bepalen van nieuwe gebruikers. In 2019 waren voor 1.853 apotheken gegevens beschikbaar; in 2020 was dit voor 1.887 apotheken.

Bewerking van de gegevens

Algemeen

Het landelijk gemiddelde van de score per indicator is berekend door som van de tellers van alle individuele apotheken te delen door de som van de noemers van alle individuele apotheken. Daarnaast is per tweecijferig postcodegebied een gemiddelde score berekend door som van de tellers van de individuele apotheken in het gebied te delen door de som van de noemers van de individuele apotheken in het gebied. De spreiding is berekend op basis van het verschil tussen de regio met de hoogste en de regio met laagste score op een indicator.

Indicatoren over aantal gebruikers

In de gegevens van SFK wordt niet de volledige bevolking meegenomen. Mensen die geen geneesmiddel gebruiken via een openbare apotheek zijn niet opgenomen in de data. Hiervoor is in de getoonde data niet gecorrigeerd. Wel is een extra analyse uitgevoerd bij de indicatoren over gebruikersaantallen. Hierbij is voor de landelijke en regionale cijfers gewerkt met een andere noemer, namelijk het aantal inwoners van 20 jaar of ouder volgens de gegevens van het CBS.

Door de inwonersaantallen per postcodegebied te vergelijken met het aantal patiënten met minimaal één verstrekking van een receptplichtig geneesmiddel op voorschrift van de huisarts in de afgelopen 2 jaar (de noemer in de SFK rapportage) is de dekking van de gegevens geschat. Regio's met een dekking die meer dan 2 standaarddeviaties afwijkt van het gemiddelde zijn in de indicatoren over aantallen gebruikers niet meegenomen in het bepalen van de spreiding. Het gaat hierbij om vier regio's voor het jaar 2019 (44, 87, 90 en 91). Voor 2020 geldt dit voor vijf regio's (44, 87, 90, 91 en 98).

